IL-VANĠELI MOĦBIJA IMSEJĦIN APOKRIFI

Frédéric Manns ofm
Studium Biblicum Franciscanum, Ġerusalemm
(*Terrasanta*, ***Nuova serie Anno VI, Nro. 6, Nov-Dic 2011, 27-31)***

Meta f'Nazaret l-animaturi tal-pellegrinaġġi fl-Art Imqaddsa jirrakkontaw l-episodju tal-Annunċjazzjoni ta' Marija fejn il-Għajn tal-Madonna, huma jikkwotaw silta mill-*Protovanġelu ta' Ġakbu*, li jqiegħed l-ewwel dehra tal-anġlu proprju f'dan il-post fejn hemm l-Għajn tar-raħal ta' Nazaret. Fil-mużew ta' Nazaret, biex wieħed jispjega l-kapitelli medjevali tal-

kattidral tal-Kruċjati, wieħed spiss isemmi riferimenti mill-kitbiet Apokrifi. Fil-Medjuevu l-*Legenda aurea* tal-Verġni Marija kienet magħrufa ħafna u bosta skulturi fil-kattidrali jridu jiġu spjegati fid-dawl tal-letteratura Apokrifa. Meta wieħed iżur il-knisja tal-Familja Mqaddsa f'Nazaret irid bilfors isemmi l-Apokrifu intitolat *L-istorja ta' Ġużeppi l-mastrudaxxa*. Meta f'Ġerusalemm wieħed isemmi l-qabar ta' Adam taħt il-Kalvarju jirreferi għall-*Kombattiment ta' Adam* u għall-*Għar tat-Teżori*. Meta, fil-Wied tal-Kidron, wieħed jispjega l-ikona tad-Dormizzjoni hu inevitabbli li jirreferi għall-Apokrifu dwar id-*Dormizzjoni ta' Marija*. Fl-aħħarnett, biex wieħed jispjega l-fażijiet differenti tal-binja tat-Tempju, irid isemmi t-*Testment ta' Salamun*. Il-letteratura apokrifa fiha minjiera ta' dettalji. Kull meta joqrob il-Milied (billi ħafna minn dawn il-kitbiet jirreferu għat-twelid u t-tfulija ta' Ġesù), jixraq li wieħed jirrakkonta dak li jgħidu l-Vanġeli Apokrifi, għaliex dawn inkitbu, x'inhi d-differenza bejnhom u l-Vanġeli kanoniċi, liema hu l-ġeneri letterarju tagħhom, u kif irridu ninterpretawhom meta naqrawhom.

X'inhu Apokrifu? Il-kelma ġejja mill-Grieg *Apocrypha*, li tfisser "moħbi". Definizzjoni estensiva tista' tkun din li ġejja: Apokrifu hu kitba storika imma li mhijiex kanonika. Xi Apokrifi huma kitbiet aggadiċi (l-*aggadah* hi forma ta' narrazzjoni użata fit-*Talmud* u f'xi partijiet tal-liturġija ebrajka) li jikkummentaw l-Iskrittura. Xi drabi oħrajn dawn il-kitbiet jitnisslu mil-letteratura popolari.

Imma hemm diversi tipi ta' Apokrifi. Irridu niddistingwuhom skont minn fejn ġejjin. Hemm Apokrifi li huma ta' natura *injostika* (jiġifieri li jinbnew fuq duttrina filosofika li tgħallem li s-salvazzjoni tar-ruħ tiddependi minn forma ta' għarfien superjuri imdawwal mill-bniedem, mid-dinja u mill-univers), u t-teoloġija tagħhom hi mill-ewwel evidenti. Jeżistu Apokrifi Lhud-Insara ta' stil differenti ħafna. Insomma, il-Vanġeli Apokrifi jixhdu għall-evoluzzjoni tal-Kristjaneżimu tal-bidu, li kien pluralista kif kien il-Ġudajiżmu li minnu tnissel.

Għalkemm fuq livell storiku ma jgħidu xejn rilevanti fuq dak li diġà jaffermaw il-Vanġeli kanoniċi, dawn il-kitbiet jippermettulna li nosservaw it-twelid ta' xi tradizzjonijiet li kellhom influss fuq ir-reliġjożità popolari u fuq l-arti Kristjana. L-awturi tal-Apokrifi (li jibqgħu anonimi) riedu jimlew is-silenzji tal-Iskrittura, u għalhekk jisfruttaw l-okkażjoni biex iqiegħdu f'evidenza l-ideat tagħhom, li mhux dejjem jaqblu mad-duttrina ortodossa. Per eżempju, l-ebda wieħed mill-Vanġeli kanoniċi ma jsemmi li fit-twelid ta' Ġesù kien hemm preżenti l-ħmara u l-barri, u lanqas li Ġesù twieled f'għar. Dawn id-dettalji nsibuhom fil-Vanġeli Apokrifi.

Fost il-lista ta' kitbiet li twieldu fil-bidu tal-Kristjaneżimu (il-lista sħiħa ta' 27 Kotba tat-Testment il-Ġdid ġiet iffissata għall-ewwel darba minn Sant'Atanasju ta' Lixandra fis-sena 367 w.K.), kif wasalna biex nagħżlu biss erba' Vanġeli fil-kanoni tal-Iskrittura? Diġà qabel it-tmiem tat-2 seklu w.K., Sant'Irenew, isqof ta' Lyon, jafferma f'kitba ċelebri tiegħu li "billi d-dinja għandha erba' reġjuni u erbgħa huma l-irjiħat prinċipali ... il-Verb li ħalaq kollox ... tana Vanġelu f'erba' verżjonijiet, imma li hu magħqud ħaġa waħda mill-istess Spirtu" (*Adversus haereses*, III, 11, 8). Il-Knisja kienet diġà iddefiniet l-erba' kitbiet li kienu użati fil-liturġija. Għoxrin sena qabel Irenew, San Ġustinu wkoll jitkellem minn erba' Vanġeli jew mit-"tifkiriet tal-Appostli" li kienu jissemmew jew jinqraw matul iċ-ċelebrazzjonijiet ewkaristiċi. Wasalna għal din l-għażla permezz ta' proċess li fih l-Ispirtu s-Santu daħal jaħdem b'mod naturali. Kull meta kienet titferrex xi kitba li kienet tafferma xi ħaġa stramba, allura l-istess

insara, magħqudin mar-rgħajja tagħhom, kienu jikkritikaw kitbiet bħal dawn.

Għalkemm dawn il-kitbiet ġew skartati għax ma kinux jinkludu veritajiet divinament rivelati, xi Vanġeli Apokrifi waslu sa għandna (ukoll jekk xi drabi f'forma mhux kompluta): il-*Vanġelu Koptu ta' Tumas*; il-*Vanġelu ta' Pietru*, li fih id-deskrizzjoni tal-qawmien mill-imwiet ta' Ġesù; il-*Vanġelu ta' Marija*, li jattribwixxi rwol importanti lil Marija Maddalena u jqegħedha qabel l-appostli; il-*Vanġelu ta' Nikodemu*; il-*Vanġelu ta' Gamaljel*; il-*Vanġelu tal-Verità*; il-*Għerf ta' Gesù Kristu*; il-*Vanġelu skont Filippu*; il-*Vanġelu ta' Barnaba* u ħafna oħrajn. Fl-ewwel sekli tal-Kristjaneżimu kienu jeżistu xi għoxrin Vanġeli li jitkellmu dwar Ġesù, li kienu l-aktar imxerrdin fost l-irħieb tas-Sirja u tal-Kappadoċja.

L-użu u t-tixrid tal-Vanġeli Apokrifi kienu varji. Jeħtieġ li niddistingwu dan it-tip ta' letteratura almenu f'żewġ kategoriji kbar. Hemm il-Vanġeli *Injostiċi*, partikolarment dawk li ġejjin minn Nag Hamadi, fl-Eġittu ta' Fuq, li żviluppaw fl-intern tal-moviment reliġjuż tal-Injostiċiżmu madwar it-2 seklu w.K. u li kienu kitbiet kontra l-Knisja Kattolika. Fost dawn il-kitbiet nistgħu nsemmu *Il-ktieb sigriet ta' Ġwanni, Id-Djalogu tas-Salvatur, Il-ktieb sigriet ta' Ġakbu, il-Vanġelu ta' Apelle, il-Vanġelu ta' Bardesane, il-Vanġelu ta' Basilide, il-Vanġelu ta' Ġuda, il-Vanġelu ta' Eva*. Skont il-*Vanġelu ta' Ġuda*, kitba tas-setta Injostika tal-Kajjiniti, it-tradiment ta' Ġuda ma kienx ħlief eżekuzzjoni ta' kmand li hu rċieva mingħand Ġesù, li kellu bżonn ta' tradiment biex jiffavorixxi l-kors tal-ġrajjiet tal-passjoni.

Dawn il-kitbiet huma xhieda ta' tentazzjoni li l-Knisja tal-bidu kienet taf biha: dik li tirreserva s-salvazzjoni għal grupp żgħir ta' persuni li kienu tgħallmu l-għarfien (*gnosis*). Hemm Vanġelu Injostiku li qajjem interess partikulari fost l-istudjużi: il-*Vanġelu ta' Tumas*, li hu magħmul minn 114 *logia* (kelmiet) attribwiti lil Ġesù. L-istudjużi jaqblu meta jaffermaw li l-*Vanġelu ta' Tumas* hu Vanġelu Injostiku li jippreżenta d-duttrini u l-orjentamenti ta' komunità li twieldet bħala ereżija fi ħdan il-Kristjaneżimu. Il-kitbiet Injostiċi ma jirrikonoxxux il-mewt ta' Ġesù fuq is-salib, għaliex l-unika salvazzjoni tiġi mill-*gnosis*, jiġifieri mill-għarfien, filwaqt li l-materja hi dejjem kawża ta' dnub jew marbuta max-xitan. Il-*Vanġelu ta' Tumas* jillimita ruħu li jġib il-kelmiet li suppost qal Ġesù mingħajr ma jdaħħalhom fin-narrazzjoni ta' dak li Ġesù jwettaq. L-istruttura tal-ġabra donnha tfakkar dik tal-għajn ipotetika użata għall-kompożizzjoni tal-Vanġeli Sinottiċi, imsejħa "Għajn Q".

Il-Vanġeli Apokrifi tat-tfulija gawdew minn ċerta fortuna ukoll fuq livell artistiku. Per eżempju, il-lokalizzazzjoni tat-twelid ta' Ġesù f'għar ġejja mill-*Protovanġelu ta' Ġakbu* filwaqt li l-preżenza tal-ħmara u

l-barri ħdejn il-maxtura ġejja mill-*Vanġelu tal-Psewdu-Mattew*. Xi wħud minnn dawn il-kitbiet Apokrifi jistgħu jiġu minn ambjenti Lhud-Insara. Fost dawn, barra l-*Protovanġelu ta' Ġakbu* li diġà semmejna, infakkru d-*Dormizzjoni ta' Marija*, l-*iStorja ta' Ġużeppi l-mastrudaxxa*, il-*Kombattiment ta' Adam* u l-*Għar tat-Teżori*. Billi jagħmlu rikors għall-ġeneru letterarju tal-*midrash aggadah*, dawn l-Apokrifi għandhom l-iskop li jwieġbu għal xi mistoqsijiet teoloġiċi li kienu jagħmlu l-ewwel insara, u li ma kenux isibu tweġiba għalihom fl-Iskrittura: Ġesù tfajjel kien Alla jew inkella kellu jistenna l-magħmudija biex jirċievi l-Ispirtu? L-għarfien tiegħu kien diġà divin jew kien sempliċement uman?

Il-Vanġeli Lhud-Insara, li kienu jintużaw mill-insara tal-ewwel sekli u li kienu marbutin mat-tradizzjoni reliġjuża Lhudija, sfortunament huma mitlufin. Waslilna xi ħjiel dwarhom biss permezz ta' xhieda indiretti u okkażjonali li jiġu forniti minn xi Missirjiet tal-Knisja. Xi elementi tal-*Vanġelu tal-Ebjoniti*, tal-*Vanġelu tan-Nazzareni* u tal-*Vanġelu tal-Lhud* huma kkwotati minn Missirijiet il-Knisja, imma mhux b'mod sħiħ.

L-insara ta' oriġini mhux Lhudija kienu wkoll jafu bl-Apokrifi. Xi narrazzjonijiet saru attribut rikorrenti f'bosta raffigurazzjonijiet artistiċi tal-ħajja ta' Ġesù u tal-persuni qrib tiegħu, kif inhuma deskritti fil-Vanġeli. Dawn ir-raffigurazzjonijiet kienu aċċettati fis-santwarji, mingħajr ma kienu jipprovokaw diskussjonijiet duttrinali. Diversi kitbiet

Apokrifi ġew miktubin lejn nofs it-tieni seklu, jew fis-sekli li ġew wara, meta x-xhieda diretti tal-ħajja u tal-predikazzjoni ta' Ġesù kienu għabu mix-xena. Imma l-kompożizzjoni tal-Vanġeli kanoniċi tmur lura għall-1 seklu, meta x-xhieda tal-appostli kienet ħafna aktar ħajja.

Il-Vanġeli Apokrifi tat-tfulija juru d-dettalji li għandhom x'jaqsmu mat-tfulija ta' Ġesù, u li mhumiex magħrufin għaliex il-Vanġeli kanoniċi jisktu dwarhom. Jippreżentaw stil mirakoluż li xi mindaqqiet jasal għal elementi maġiċi, u f'dan huma f'kuntrast mal-mod aktar sempliċi u kalm tal-erba' Vanġeli kanoniċi. Huma karatterizzati wkoll minn nuqqas ta' preċiżjoni ta' natura storika u ġeografika, li jxejnu l-valur storiku tal-avvenimenti li huma rrakkontati. L-ebda waħda minn dawn il-kitbiet ma tidher f'xi manuskritt bibliku jew fil-listi antiki tal-kitbiet kanoniċi li huma meqjusin bħala ispirati.

Il-*Protovanġelu ta' Ġakbu*, attribwit lil San Ġakbu, skont ħafna studjużi ġie minn Lixandra tal-Eġittu u jirrakkonta t-twelid mirakoluż ta' Marija, it-tfulija tagħha fit-Tempju, iż-żwieġ tagħha ma' Ġużeppi, u mbagħad it-twelid ta' Ġesù. Il-*Vanġelu tat-tfulija ta' Tummas appostlu*, li nkiteb f'nofs it-2 seklu, jirrakkonta l-mirakli li wettaq Ġesù sa ma kellu 12-il sena. Hu magħruf ħafna l-episodju li fih Ġesù joħloq għasafar tat-tafal u mbagħad jikkmandhom biex itiru. Meta kien għadu tifel, il-Messija kien diġà kapaċi li jagħmel mirakli. Il-*Vanġelu tal-Psewdu-Mattew*, miktub bil-Latin fit-8 seklu, ifakkar it-twelid ta' Marija, it-tfulija tagħha fit-Tempju. Fl-iskola t-tfajjel Ġesù jidher aktar intelliġenti mill-imgħallem tiegħu. Mill-ġdid l-awtur jiddefendi d-divinità tat-tfajjel Ġesù u jagħmel dan b'ħafna provi. Il-*Vanġelu Għarbi tat-Tfulija*, li hu wkoll tas-seklu 8, jirrakkonta t-twelid ta' Ġesù, il-ħarba fl-Eġittu u l-mirakli li Ġesù jwettaq minn meta kellu ħames snin sa tnax. Il-*Vanġelu Armen tat-Tfulija*, li hu ta' redazzjoni tardiva, ukoll jirrepeti dawn it-tradizzjonijiet. Il-*Ktieb dwar it-twelid ta' Marija* tradott minn San Ġilormu, barra mit-twelid mirakoluż ta' Marija jitkellem ukoll dwar it-twelid ta' Ġesù.

Wieħed ta' spiss jistaqsi jekk il-Vanġeli Apokrifi għandhomx fihom xi verità. Il-*Protovanġelu ta' Ġakbu*, attribwit lil Ġakbu iben Joses, iqiegħed per eżempju l-objettiv li jwieġeb għall-mistoqsija dwar l-identità tal-aħwa ta' Ġesù. Kellu influss fit-tradizzjoni u fl-ikonografija, hekk li l-isem tal-ġenituri ta' Marija, San Ġwakkin u Sant'Anna, nafuhom minn din il-kitba. Quddiem is-sempliċità tal-Vanġeli kanoniċi li jirrakkontaw realtajiet soprannaturali b'mod "naturali", l-Apokrifi għandhom il-limiti li jwieġbu għax-xewqat tal-poplu Kristjan, u joffrulu dettalji partikulari bl-iskop li jevidenzjaw aspetti u ġrajjiet tat-tfulija ta' Ġesù u Marija. Fil-fatt dawn il-kitbiet joffru xbieha ta' Ġesù li ma taqbilx mar-realtà, kif jiġri fil-każ tal-*Vanġelu tat-tfulija ta' Tumas* li hu mimli mirakli.

L-importanza tal-Apokrifi tinsab f'dan: huma xhieda tal-iżvilupp tal-Kristjaneżimu, li mmatura wkoll bis-saħħa tal-laqgħa (u wkoll il-firda) bejn bosta kurrenti teoloġiċi u reliġjużi. L-awtur tal-Ittra lil-Lhud 13,9 joffri dan il-parir lill-Insara: "Tħallux li toħorġu 'l barra mit-triq b'tagħlim xorta oħra u barrani."

Fl-istudju tal-Apokrifi wieħed irid juża b'mod rigoruż il-metodu storiku-kritiku li jiġi użat għal kitbiet oħrajn bibliċi. Billi l-Apokrifi għandhom abbundanza ta' simboli, hu fundamentali li wieħed jipprova jinterpretahom. Dan hu mod utli anke għall-arkeoloġija, li ma tistax tinjora l-analiżi ta' dawn l-għejun letterarji tal-istess żmien tal-fdalijiet li tistudja.

Ġedded l-Abbonament tiegħek

L-ART Imqaddsa
RIVISTA BIBLIKA

ABBONAMENT:
€10 fis-sena
€15 jew aktar Sostenitur

Toħroġ kull 3 xhur

Kummissarjat tal-Art Imqaddsa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1213
Malta
Tel: 2124 2254
E-mail: comalt@ofm.org.mt
www.ofm.org.mt

Jekk irċevejt ir-Rivista b'xejn għaliex ġejt l-Art Imqaddsa mal-Franġiskani, ħallas l-abbonament biex tkompli tirċiviha.

Tiġdid
L-Art Imqaddsa
2012

Kunjom ______________________

Isem ______________________

Indirizz ______________________

____

____

Kodiċi Postali ______________________

Qed nibgħat € ____
bħal abbonament għall-2012

Fl-Art Imqaddsa mal-Franġiskani - 2012

20 Mejju - 28 Mejju

15 Lulju - 23 Lulju

Pellegrinaġġ immexxi minn Mons. Arċisqof Pawlu Cremona OP

5 Awwissu – 13 Awwissu

2 Settembru – 10 Settembru

Art Imqaddsa u Sinaj

4 Novembru – 14 Novembru

Art Imqaddsa u Ġordan

9 April – 19 April

Ikteb jew ċempel:

Kummissarjat tal-Art Imqaddsa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1188
Malta
Tel: 2124 2254
E-mail: comalt@ofm.org.mt
www.ofm.org.mt